

Araştırma Makalesi/Research Article

**ABDULLAH SABRİ KARTER'İN DÎVÂNU LUGÂTİ'T-TÜRK'TEKİ SÖZCÜKLER
İÇİN YAZDIĞI GENİŞ TERCÜME VE DİZİN: AÇAR**

An Extended Translation and Index of Words in Dîvânu Lugâti't-Türk by Abdullah Sabri
Karter: Açar

Dr. Öğr. Üyesi Irmak KAÇAR

Kırklareli Üniversitesi
Fen-Edebiyat Fakültesi
Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü
irmakkacari@gmail.com
Kırklareli/TÜRKİYE
ORCID

Geliş Tarihi / Received Date: 10.07.2025
Kabul Tarihi / Accepted Date: 29.09.2025
Yayın Tarihi / Published Date: 25.10.2025

Atıf/Citation

Kaçar, Irmak. "Abdullah Sabri Karter'in
Dîvânu Lugâti't-Türk'teki Sözcükler İçin
Yazdığı Geniş Tercüme ve Dizini: Açar".
Hikmet-Akademik Edebiyat Dergisi [Journal of
Academic Literature] 11/23 (Güz 2025),
597-611.

10.28981/hikmet.1739564

Hakem Değerlendirmesi:

İki Dış Hakem / Çift Taraflı Kör Hakem

Çıkar Çatışması:

Yazar çıkar çatışması bildirmemiştir.

Finansal Destek:

Yazar bu çalışma için finansal destek
almadığını beyan etmiştir.

Benzerlik Taraması:

Bu makale turnitin programında taranmıştır.

Etik beyan:

Bu çalışmanın hazırlanması sürecinde etik
ilkelere uyulmuştur.

Lisans:

CC BY-NC 4.0

**Yayımlanan makalelerde Araştırma ve
Yayın Etiğine riayet edilmiş; COPE
(Committee on Publication Ethics)'un
Editör ve Yazarlar için yayımlanmış olduğu
uluslararası standartlar dikkate
alınmıştır.**

ÖZ

Kaşgarlı Mahmûd'un Dîvânu Lugâti't-Türk'ünün metninin Türkiye Türkçesine yapılan tercümelerinin sadece Besim Atalay ile Ahmet Bican Ercilasun ve Ziyat Akkoyunlu'nun tercümeleri ile son dönemde Mustafa S. Kaçalin tarafından yapılan tercümesi yayımlanabilmiştir. Kilisli Muallim Rifat Bilge, Atıf Tüzüner ve Tevfik Demiroğlu, Dîvânu Lugâti't-Türk'ü baştan sona birebir tercüme etmeleri yönüyle eldeki mevcut tercümelemlerle benzerlik göstermektedirler ancak Abdullah Sabri Karter'in çalışması hem yapısı hem de muhtevası yönüyle bunlardan ayrılmaktadır. Karter, Dîvânu Lugâti't-Türk'ü çevirmekle yetinmemiş, bu çevirideki bütün kelimeleri Arap alfabesine göre alfabetik olarak yeniden düzenlemiş ve birçok kelimenin meşhur Arapça sözlüklerdeki karşılıklarını da çalışmasına ekleyerek Açar ismini verdiği kullanışlı bir Türkçe-Arapça sözlük hazırlamıştır. Karter'in Arap harfleriyle yazdığı bu çalışmasının 22 defterden oluşan tek nüshası, Bursa İl Halk Kütüphanesi El Yazmaları ve Arap Harfli Basma Eserler Bölümü Genel 4449-4470 numaraları arasında kayıtlıdır. Açar, hem Dîvânu Lugâti't-Türk çalışmaları hem de Türk sözlükçülüğü açısından büyük bir değere sahip olduğu halde maalesef günümüze kadar bir ilgiye mazhar olmamıştır. Biz de bu çalışmada Abdullah Sabri Karter'e ve eserlerine dikkat çektikten sonra 1933 yılında Dîvânu Lugâti't-Türk üzerine hazırladığı bu çalışmasını ayrıntılı olarak tanıtacağız.

Anahtar Kelimeler: Dîvânu Lugâti't-Türk, Abdullah Sabri Karter, Açar, tercüme, sözlük, dizin.

ABSTRACT

Among the translations of the text of Kashgarli Mahmud's Divanu Lugâti't-Türk into Turkish, only the translations of Besim Atalay, Ahmet Bican Ercilasun, Ziyat Akkoyunlu, and the recent translation by Mustafa S. Kaçalin have been published. Kilisli Muallim Rifat Bilge, Atıf Tüzüner, and Tevfik Demiroğlu's Divanu Lugâti't-Türk are similar to the existing translations in that they provide word-for-word translations from beginning to end, but Abdullah Sabri Karter's work differs from these in both its structure and content. Karter did not only translate the printed copy of Dîvânu Lugâti't-Türk, but also rearranged all the words in this translation alphabetically according to the Arabic alphabet and added the equivalents of many words in famous Arabic dictionaries to his work, thus creating a useful Turkish-Arabic dictionary called Açar. The sole copy of this work, written in Arabic script, consisting of 22 notebooks, is registered under the Manuscripts and Printed Works in Arabic Letters Section of the Bursa Provincial Public Library, General Nos. 4449-4470. Despite its immense value both for Divanu Lugâti't-Türk studies and for Turkish lexicography, Açar has unfortunately not received much attention until today. In this study, after highlighting Abdullah Sabri Karter and his works, we will present in detail his work on Divanu Lugâti't-Türk, which he prepared in 1933.

Keywords: Dîvânu Lugâti't-Türk, Abdullah Sabri Karter, Açar translation, dictionary, index.

Giriş

Kaşgarlı Mahmûd’un 1077’de tamamladığı, Türkçenin şimdilik bilinen ilk sözlüğü olan Dîvânu Lugâti’t-Türk¹, 9000’e yakın Türkçe sözcüğün Türkçe atasözü, deyim, cümle ve şiirlerle açıklanmasıyla aynı zamanda Türk kültürü, dili ve edebiyatının tarihi için de büyük bir öneme sahiptir. Ali Emîrî tarafından tek nüshasının tespit edilmesinden sonra yüzlerce çalışmaya konu edilen DLT’nin madde başları ve örnekleri dışındaki bölümleri Arapça olduğundan eserin Türkçeye tam tercümelemleri de yapılmıştır.²

DLT’nin Türkiye Türkçesine şu ana kadar birkaç tercümesi yapılmıştır. Bunlardan Besim Atalay’ın tercümesi (1938-1943) ile Ahmet Bican Ercilasun ve Ziyat Akkoyunlu’nun (2014) hazırladıkları tercüme ve yakın zamanda Mustafa S. Kaçalın tarafından hazırlanan tercüme (2023) bugün araştırmacıların DLT için kullandıkları temel çevirilerdir. Ancak aslında DLT’nin Ali Emîrî tarafından bulunmasından sonra matbu olarak basılması işini üstlenen, bu sırada eserin bir nüshasını da kendi hattıyla çoğaltan ve DLT’nin aynı zamanda ilk tercümesini de yapan Kilisli Muallim Rifat Bilge’nin tercümesi ile Atıf Tüzüner, Tevfik Demiroğlu ve Abdullah Sabri Karter tarafından yapılan tercümelemler henüz yeni harflere çevrilmemiştir.

Kilisli Muallim Rifat Bilge, 1945 yılında *Yeni Sabah* gazetesinde yayımladığı bir yazı serisiyle DLT’nin bulunup basılma aşamaları hakkında bildiklerini paylaşmıştır. Bu yazı serisinin son bölümlerinde de kendi yazdığı tercümenin başından geçen olayları aktarmaktadır. Kilisli Muallim Rifat Bilge’nin anlattıklarına göre³ kendisi DLT’yi iki kere tercüme etmiştir. Toplamda 22 defter tutmuş olan birinci tercümesi Mustafa Kemal Atatürk’e verilmiş, ancak daha sonra kaybolmuştur. Bu tercümenin akıbeti halen de bilinmemektedir. Kilisli, daha sonra kendisinden DLT’nin dizinini çıkarması istendiğinde ilk tercümesini talep etmiş, kendisine tercümenin aslı yerine alelacele çıkartılmış eksik ve yanlış bir kopyası verilince de DLT’yi yeniden tercüme etmiştir. Bu ikinci tercüme de toplamda 5 defter tutmuştur. Kilisli Muallim Rifat Bilge’nin bu 5 defterlik ikinci tercümesinin nüshası, TDK Kütüphanesi’nde eski kataloglamada Etüt 95, şu anda ise Etüt 2 numarada; Atıf Tüzüner’in 7 defterlik eserinin nüshası TDK Kütüphanesi’nde Etüt 94, şu anda ise Etüt 4 numarada ve Tevfik Demiroğlu’nun tercümesi de TDK Kütüphanesi’nde Etüt 3 numarada bulunmaktadır.

Besim Atalay, DLT neşrinde kendisinin bu tercümeyi yaparken Kilisli’nin, Atıf Tüzüner’in ve Tevfik Demiroğlu’nun DLT tercümelemlerinin Türk Dil Kurumu’nda bulunan nüshalarından haberdar olduğunu belirtir. Tevfik Demiroğlu’nun tercümesini diğer ikisine nispeten daha problemli olduğunu

¹ Bundan sonra DLT kısaltmasıyla geçecektir.

² DLT’nin İngilizce, Almanca ve Çince gibi dünya dilleri ile Azeri, Kazak, Özbek ve Uygur Türkçesi gibi Türk lehçelerine tercümelemleri ve eserin sözlük kısmı hakkındaki müstakil çalışmalar için bk. Kaçalın 2024, 44-47.

³ Kilisli Muallim Rifat’ın bu yazılarının metni konuyla ilgili birçok kitapta ve yazıda alıntılanmıştır. Burada özetle verdiğimiz bu hadiselerin ayrıntılarını içeren bu yazıların tam metni için şu iki çalışmaya bakılabilir : Ercilasun ve Akkoyunlu 2018, XCIII-CV; Kaçalın, 2024, 25-44.

belirten Atalay, Kilisli’nin ve Atıf Beyin tercümelerinin kendisi açısından hangi yönlerden eksik olduğuna uzun uzadıya değindikten sonra kendi tercümesinde bunlara ara sıra başvursa da bu tercümeleri esas almadığını söyleme gereği duyar:

Maârif Vekâletinden Türk Dili Cemiyeti’ne devredilmiş olan 5 defterden ibaret Kilislinin Divan tercümesi ve ayrıca fişleri, Bay Atıf’ın tercümesi ve Tevfik Beyin defterleri hep Dil Kurumundadır. Gerek bu tercümeler, gerek bunlara benzer Divan üzerine yazılmış olan bütün vesikalar ayrı bir sandık içerisinde Kurumca saklanmaktadır. Gelecek nesillere bir andaç kalacak olan bu vesikalar her halde değersiz şeyler değildir (Atalay 2013, XXVI). Ben bu iki zatın tercümelerini esas tutmadım, kopya etmedim. Yukarıda söylediğim sebepler buna engeldi. Ara sıra şüphelendiğim yerlere baktım, baktım ama hiçbir zaman sözlerini incelemeden almadım. Çünkü almak doğru değildi. Güvenemiyordum (Atalay 2013, XXX).

Sebebi ne olursa olsun sadece Kilisli Muallim Rıfat Bilge’nin değil diğer kıymetli iki âlimin de DLT üzerindeki çalışmaları kurumca bir sandık içerisinde saklanmalarıyla kalmış, bir daha araştırmacılarca gün yüzüne çıkartılmamışlardır.

DLT üzerinde tercüme çalışması yapanlardan biri de Abdullah Sabri Karter’dir. Karter’in çalışması, hem yapısal özellikleri hem de muhteva bakımından kendisinden önceki benzer girişimlerden önemli ölçüde ayrılmaktadır. Karter, DLT’nin Kilisli tarafından neşredilen matbu nüshasını esas alarak bir çeviri gerçekleştirmiş, DLT’de yer alan tüm kelimeleri Arap alfabesine göre alfabetik bir düzende yeniden tasnif ederek bu kelimelerin birçoğunun klasik ve meşhur Arapça sözlüklerdeki karşılıklarını da tespit ederek çalışmasına dâhil etmiştir. Böylece pratik kullanıma uygun nitelikte kapsamlı bir Türkçe-Arapça sözlük ortaya koymuştur. Arap harfleriyle kaleme alınmış olan bu özgün çalışmanın, toplamda 22 defterden oluşan yegâne nüshası bugün Bursa İl Halk Kütüphanesi El Yazmaları ve Arap Harfli Basma Eserler Bölümü’nde, Genel 4449-4470 numaraları arasında kayıtlı bulunmaktadır.

Gerek DLT üzerine yapılan çalışmalar gerekse Türk sözlükçülüğü tarihi açısından kayda değer bir katkı niteliği taşıyan bu eser, ne yazık ki bugüne kadar hak ettiği akademik ilgiyi görmemiştir. Bu tercüme hakkında 4 sayfalık kısa bir yazı kaleme alan Mustafa Sinan Kaçalın, Abdullah Sabri Karter’in DLT çevirisini tanıtmayı amaçlamıştır. Çalışmada öncelikle tercümenin 22 defterlik elyazması nüshasının fiziki özellikleri hakkında bilgi veren Kaçalın, Karter’in eserinin genel yapısına ve yararlandığı kaynaklara da değinir. Çalışmada eserdeki ilk kelime olan ve şaşkınlık bildiren “â” maddesi de okuyuculara örnek olarak sunulur (Kaçalın 1997). Bu çalışmada mütercimnin tercümenin yaprakları arasında kendisinin ev adresi ile şurâ-yı devlet azalığından emekli Abdullah Sabri isimli birisi olduğunu belirtmesi dışında bir bilgi bulunmadığı da belirtilmektedir (Kaçalın 1997, 249).

Mustafa Kaçalın’ın 1997 yılında yayımladığı bu çalışmasından sonra söz konusu tercüme hakkında başka herhangi bir müstakil çalışma yapılmamıştır.

Çalışmamızın sonraki bölümlerinde bahsedeceğimiz gibi son yıllarda Abdullah Sabri Karter’in hayatı hakkında ayrıntılı çalışmalar yapıldığı gibi diğer eserlerinin metinleri de neşredilmiştir. Ancak bütün bu çalışmalarda kendisinin DLT tercümesinin varlığına değinilmesiyle yetinilmiştir. Biz de çalışmamızın bundan sonraki kısmında Abdullah Sabri Karter’in hayatına ve eserlerine⁴ kısaca değindikten sonra ayrıntılı bir şekilde tanıtmak suretiyle tercümenin yapısına ve önemine dikkat çekeceğiz.

1867 yılında Bursa’da doğan Abdullah Sabri Karter’in babası Arapça ve Farsça öğretmenisi Hacı Ali Efendi, annesi ise Zeliha Hanım’dır. İlk eğitimini İstanbul’da Aziz Efendi Sıbyan Mektebi’nde alan Karter, Mülkiye Mektebi’ni 1889 yılında dereceyle bitirmiş; Sivas, Alucra, Kemalpaşa, Yalova, Adalar, Elbasan, Aksaray, Edirne ve Mersin’de kaymakamlık ve mutasarrıflık yapmıştır. II. Meşrutiyet döneminde Meclis-i Mebusan’a Bursa mebusu olarak girmiş; Anadolu’nun haklarını savunan, memur haklarını gündeme getiren etkili konuşmalarıyla tanınmış biri olup 1939 yılında vefat ederek Büyüka’da toprağa verilmiştir.

Abdullah Sabri Karter, Osmanlı’dan Cumhuriyet’e uzanan dönemde hem devlet adamı hem de münevver kimliğiyle iz bırakmış; idari, edebî ve kültürel mirasıyla hatırlanan bir şahsiyet olmuştur. Yalnızca idari görevleriyle değil, kültürel çalışmalarıyla da öne çıkan bir aydın olan Abdullah Sabri Karter, 1182 ciltlik kişisel kütüphanesini Bursa Halk Kütüphanesi’ne bağışlamıştır.

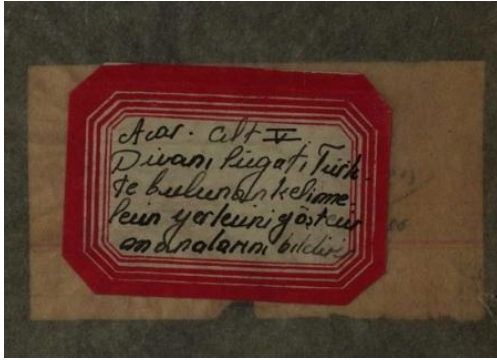
Yayınlanmış eserlerinden biri olan *Manzum Osmanlı Tarihi*’nde Osman Gazi ile Orhan Gazi dönemleri manzum olarak işlenmiştir. *Şehnâme* etkisinin açıkça hissedildiği bu eserdeki kahramanlık anlatılarında Rüstem gibi destan karakterlerine göndermeler yapılmıştır. Abdullah Sabri Karter, *İmdad* ve *Çiftçim Diyor ki* adlı eserlerinde ise vatan sevgisi, halkın sıkıntıları ve toplumsal adaletsizlik gibi temaları işlemektedir. Ölümünden önce *Aksaray Dağarcığı* adıyla derlediği Aksaray tarihine dair notlarının ilk cildi daha sonra yayımlanmıştır.

1. Eserin İsmi ve Eldeki Tek Nüshası Üzerine

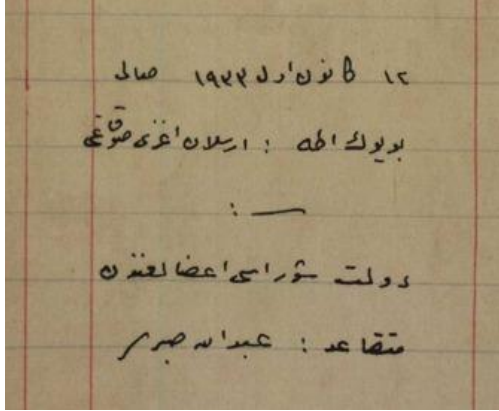
Abdullah Sabri Karter, yukarıda işaret ettiğimiz eserleri dışında Kaşgarlı Mahmud’un *Dîvânü Lugâti’t-Türk*’ünde geçen kelimeler için *Açar* ismini verdiği bir alfabetik dizin de hazırlamıştır. Esere verilen *Açar* isminin İslamî gelenekte kitaplara isim verilirken en sık kullanılan kelimelerden biri olan ve “anahtar” anlamına gelen miftah ile ilişkisi bulunmaktadır. *Miftâhu Sahîhi’l-Buhârî*, *Miftâhu Künûzi’l-Kur’ân*, *Miftâhu Telhîsi’l-Miftâh* ve *Miftâh-ı Kavânîn-i Osmâniye* gibi eserlere verilen isimlerde de görüldüğü üzere, İslamî

⁴ Son yıllara kadar hayatı ve eserleri hakkında fazla bilgi bulunmayan Abdullah Sabri Karter hakkında Mustafa Fırat Gül tarafından ayrıntılı incelemeler yapılmış, böylece Abdullah Sabri Karter’in hayatına dair ayrıntılar tespit edildiği gibi kendisinin eserleri de derli toplu olarak neşredilmeye başlanmıştır. Kendisinin çalışmalarında Abdullah Sabri Karter’in hayatı ve eserleri hakkında son derece ayrıntılı bilgiler mevcut olduğundan konu ile ilgili hususları işaret edeceğimiz çalışmalarına havale ederek burada kendisinin bu çalışmalarından derlenmiş genel bir bilgi sunulacaktır. Söz konusu çalışmalar için bk. Gül 2012 ve Gül 2014.

gelenekte müellifler genellikle herhangi bir konunun yahut daha önce yazılmış bir kitabın özünün daha iyi anlaşılması için yazdıkları kitaplara verdikleri isimlerde bu kelimeyi tercih etmişlerdir. Karter’in kendi eserine verdiği "Açar" da miftah kelimesinin "anahtar" anlamını karşılamakta olup yazarın İslamî gelenekte eserlere ad verme usûlünü takip ettiği ancak Türkçecilik şuuru ile eserine miftah yerine *Açar* ismini verdiği görülmektedir. Bu durumda Karter’in eserine bu ismi vererek DLT’nin daha iyi anlaşılması için bir rehber kitap yazmayı amaçladığı söylenebilir.

cildi oluşturduğu belirtilmiş, yanına da "Açar: Dîvânu Lugâtî't-Türk'te bulunan kelimelerin yerlerini gösterir, manalarını bildirir" ibaresi yazılmıştır.

Açar'ın ilk olarak ne zaman yazıldığı belli değildir; ancak elimizdeki nüshanın son sayfasında (22. defter, 232 sayfa) metin bittikten sonra "12 Kanunuevvel 1933 Salı, Büyükağa, Arslanağzı Sokağı. Devlet şurası azalığından mütekâid Abdullah Sabri" şeklinde bir not düşülmüştür. Eserin elimizde başka nüshası bulunmadığından şimdilik diyebileceğimiz şey, Abdullah Sabri Karter'in *Açar*'ı 1933'te veya daha

öncesinde yazmış olduğudur.

Açar'ın elimizdeki tek nüshası 22 defterden ve 4374 sayfadan oluşmaktadır, ancak bu defterlerin her birinin sayfa sayısı farklılık göstermektedir. Eserin her bir defterinin kaç sayfadan oluştuğu aşağıda belirtilmiştir:

1. Defter: 424 s.	7. Defter: 260 s.	13. Defter: 184 s.
2. Defter: 442 s.	8. Defter: 214 s.	14. Defter: 98 s.
3. Defter: 228 s.	9. Defter: 234 s.	15. Defter: 102 s.
4. Defter: 224 s.	10. Defter: 154 s.	16. Defter: 113 s.
5. Defter: 127 s.	11. Defter: 166 s.	17. Defter: 146 s.
6. Defter: 236 s.	12. Defter: 128 s.	18. Defter: 194 s.

19. Defter: 160 s.	21. Defter: 178 s.	Toplam: 4374 s.
20. Defter: 130 s.	22. Defter: 232 s.	

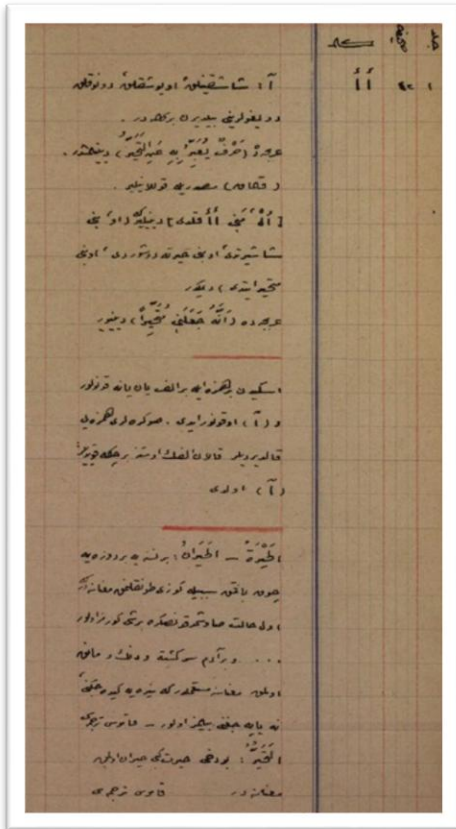
2. Açar’ın Yapısı ve Muhtevası

Karter, *Açar*’da DLT’de madde başı olan Türkçe kelimelerle ilgili Arapça izahların hepsini Türkçeye tercüme ettikten sonra, bu kelimeleri Arap alfabesine göre alfabetik olarak dizerek 22 defter halinde sıralamıştır. Bu alfabetik sıralama yapılırken en başa DLT’de de birçok örneği bulunan ve kelime başında yer alan uzun a ünlüsüyle (ā) başlayan kelimeler eklenmiştir. Buna göre DLT’de ā ünlüsü ile başlayan kelimeleri alfabetik olarak şöyle sıralanıp izah edilmiştir: ā, āt, āc, ācurmak, āclık, ācmağ, āz (ز), ār bōri, āyrışmak, ārmak, ār neḡ, āz, āzalmağ, āzmağ, āz neḡ, ās, āsmağ, āş, āşmağ, āğ, āğmağ āw, āklanmak, ākmağ, āk, āk Terek, āk Say, āk saḡal er, āl, ālın, āḡar, āvan, āy, Āy Kōl.

Bu kelimelerden sonraki Türkçe kelimeler, ilk harflerinin peşinden gelen diğer harflerin Arap alfabesindeki sırasına göre dizilmişlerdir. Türkçe kelimelerle ilgili izahların tercümeleri verildikten sonra kelimelerin daha iyi anlaşılması için yazar tarafından eklenen açıklamalar⁵ ile bazı kaynaklardan

⁵Abdullah Sabri Karter’in bu eserde hangi kelimelere kendi yorumlarını eklediğine dair yaptığımız inceleme sonucunda aşağıdaki maddelerde yorum yaptığı tespit edilmiştir. Aşağıda Karter’in kendi yorumlarını eklediği kelimeler, defter ve sayfa numarasına göre sıralanmıştır: ā (1/1), ār bōri (1/6), opramak (1/32), üpgük (1/38), abıtmak (1/46), otar (1/54), otağ (1/59), otamak (1/62), atsa (1/82), açığ (1/154), üçün (1/175), ed ti (1/193), üdrülmek (1/202), adırmek (1/204), adaş (1/208), ürpek (1/256), edmek (1/263), adın (1/265), ortukluk (1/278), örtgün (1/281), Er Toḡa (1/290), Arḡu (1/330), erkek taḡaḡu (1/373), arı yaḡı (1/422), ajmuk (2/37), us (2/41), işler (2/112), aḡrısā (2/159), oḡuz (2/164), aḡmağ (2/222), Efrasiyab (2/228), alavan (2/393), alp (2/394), elük (3/30), unıtmak (3/83), ayas (3/196), isizlik (3/220), ayḡır (4/1), butağ (4/51), beḡkemlenmek (4/85), būdūtmak (4/104), Barsḡan (4/140), birmek (4/181), bistek (4/213), boşuḡ (5/9), baḡḡan (5/12), baḡlaḡ neḡ (boḡlaḡ) (5/19), baldu (5/129), bilgedmek (5/156), tadun (6/6), tepretmek (6/33), tüpi (6/67), tutuḡluḡ yir (6/98), taḡun (6/137), terken (6/208), tōrkün (6/215), tes tegirme (7/43), taḡlamak (7/107), toz (8/94), tiz (8/135), çermeşmek (8/195), çiwḡünlenmek (9/15), çıwı (9/17), çalpuşlanmak (9/63), çındturmak (çandturmak) (9/92), çuvaç (9/102), çuvaç (9/105), Ḥalaç (9/129), sata (9/193), sızlatmak (10/65), sarḡaç (11/46), saḡrak (11/114), sıḡzıḡ (11/123), fārab (12/69), ḡotuzluk er (13/22), Ḳadır Ḥan (13/59), kırḡmak (13/184), ḡorvı çuvaç (14/29), kızḡamak (kırḡamak) (14/42), ḡaşuk (14/93), ḡışlaḡ (14/96), ḡawurmaç (15/10), ḡuḡuşlanmak (15/15), ḡul (15/64), ḡaltuk (15/70), ḡalkān (15/87), ḡalıḡuk (15/98), ḡammağ (16/4), ḡammağ (16/19), ḡovuç (16/51), kirpi (17/84), kürt (17/85), kergük (17/113), kōzeçlik (17/142), kōşimek (18/38), kewçi (18/39), kōwşek at (18/47), keldiḡ (18/82), kōnek (18/143), künlük yem (18/151), kōl köpüḡi (18/181), Kigüt (Kiḡüt) (19/6), mekke (19/59), mükim (19/60), meniḡ (19/78), muḡ taḡ (19/84), maḡılamak (meḡılemek) (19/100), nom (19/141), yas bolmak (19/160), yay (20/11), yapçınmak (20/24), yapruşmak (20/27), yetsikmek (20/55), yetilmek (20/67), yoḡulmak (20/93), yarasa (20/98), yaruk (21/7), yıḡturmak (21/86), yoḡurḡan (21/96), yuwulmak (21/155), yügün (22/20), yel (22/22), yularlap (22/28), yilpirmek (22/36), yulturmak (22/42), yuluḡ (22/58), yulmak (22/83), yemreşmek (yemrüşmek) (22/112), yumuş (22/118), yaḡçuk

yapılan eklemeler de tercümeyle eklenmiştir. Tercüme, yazarın yorumları ve farklı sözlüklerden yararlanarak eklediği açıklamaların birbirine karışmaması için her defasında bunların arasına kırmızı bir çizgi çekilmiştir. *Açar*’ın bahsettiğimiz bu yapısının anlaşılması için aşağıda dizinin ilk maddesinin orijinalinin görüntüsü ve tarafımızca okunan metni eklenmiştir. Görüldüğü üzere Abdullah Sabri Karter, önce â maddesinin DLT’de bulunan izahını Türkçeye çevirmekte sonra kendisi bu uzun ünlünün yazımıyla ilgili bilgisini paylaşmakta ardından da bu kelimeyle ilgili olarak Kamus Tercümesi’nden örnek maddeleri eklemektedir.

Kelime â; Cild 1; Sahife 32: Şaşkınlık, uyuşukluk, donukluk duygularını bildiren bir kelimedir. Arapça (صَرَفَ يُعَيِّرُ) denmiştir. Kılmağ mastarıyla kullanılır. [ol meni â kıldı] denilir ki (o, beni şaşırttı, o beni hayrete düşürdü, o beni mütehayyir etti) demektir. Arapçada (أَنَّهُ جَعَلَنِي مُتَحَيِّرًا) deniyor.

Eskiden bir hemze ile bir elif yan yana konur ve (ā) okunur idi. Sonraları hemzeyi kaldırdılar, kalan elifin üstüne bir çekme koydular (ā) oldu.

الْحَيْرَانُ - الْحَيْرَةُ: Bir nesneye, bir düzeye çok bakmak sebebiyle gözü donuklanmak manasınadır ki ol halet savuşmadıktan sonra bir şey görmez olur.

Ve bir adam sergeşte ve deng ü mank olmak manasına müstameldir ki nereye gideceğini, ne yapacağını bilmez olur. Kamus Tercümesi.

الْتَحَيَّرَ: Bu dahi hayret gibi hayran olmak manasınadır. *Kamus Tercümesi*.

3. Açar’da Kaynak Kullanımı

Abdullah Sabri Karter, eserinde madde başı Türkçe kelimelerin DLT’de yer alan Arapça izahlarının çevirilerini sunduktan sonra farklı kaynaklarda yer alan izahlara ve şiir örneklerine yer vermektedir. Tespitlerimize göre 30 farklı kaynaktan yararlanan Karter, bu kaynakları eserinde eşit yoğunlukta kullanmamıştır. Kaynakların büyük bölümünü tek bir kelimenin izahında kullanan Karter, bazılarını da iki üç kelimenin izahında başvuru kaynağı olarak kullanmıştır. Örneğin *Islahü’l-Galatatü’l-Meşhûre* adlı eser sadece Türkmen

(22/139), yençmek (22/142), yundak (22/148), yindmek (22/154), yanramak (22/166), yanşu (22/171), Yenkend (22/176), yüz (22/196).

(6/207) kelimesinde başvuru kaynağı olarak kullanılmışken aynı Türkmen kelimesinin açıklanmasında *Tarih-i Âlem*, *Burhan-ı Kâtî*, *Lehçe-i Osmanî* gibi birden fazla kaynağa başvurulmuştur.

Bu kaynakların bazıları sözlük iken bazıları tarih, coğrafya bilgisi veren kaynaklar, bazıları ise Türk dili ve tarihi için önemli eserlerdir.

Açar’da sadece birkaç kelimenin izahında kullanılan 21 kaynağa ve kullanıldıkları kelimelere aşağıda işaret edilmiştir:

- **Yeni Türkçe Lügat:** *ķarsak* (13/139), *kızlaşmak* (14/56), *ķawurmaç* (15/10), *yetigen* (20/72), *yarpuz* (20/107).
- **Lugat-i Nâcî:** *açığ* (1/154), *Beyzen* (5/226), *Töpüt* (6/19) *yetigen* (20/72).
- **Kamusu’l-A’lâm:** *Etil* (1/102), *Bulğar* (5/136), *Talas* (7/214).
- **Kamus-ı Osmânî:** *kuşgun* (14/91), *yetigen* (20/72), *yarlığ* (21/21).
- **Kitâbü’l-İdrâk li-Lisânî’l-Etrâk:** *tutmaç* (6/110), *Çigil* (9/45), *yetigen* (20/72).
- **Tarih-i Âlem:** *Türkmen* (6/207), *ķal aç* (12/99).
- **Babür-nâme:** *oğuz* (2/164).
- **Kamus-ı Türkî:** *üplen* (1/40).
- **Durûb-ı Emsâl-i Osmâniyye:** *içtin* (1/143).
- **Amasya Tarihi:** *oba* (1/25).
- **Lügat-ı Ebu’z-Ziya:** *borsuk* (4/144).
- **Düvel-i İslâmiyye:** *Balasağun* (5/111).
- **Hirâse:** *abakı* (1/27).
- **Muhdar:** *abakı* (1/27).
- **Osmanlı Tarihi:** *Balasağun* (5/111).
- **Dic. Etmy. de la Langue Turque:** *tat* (6/3).
- **Destur-nâme-i Enverî:** *tutğun* (6/101).
- **Islahü’l-Galatatü’l-Meşhûre:** *Türkmen* (6/207).
- **Muhâkemetü’l-Lugateyn:** *tamışmak* (8/11).
- **Oğuz-nâme:** *ķal aç* (12/99).
- **Pterygion:** *enüç* (3/84).

Karter, hem geçmişte hem de günümüzde yaygın olarak kullanılan *Kamus Tercümesi*, *Burhan-ı Kâtî*, *Ahterî*, *Lehçe-i Osmanî*, *Lügat-ı Çagatay*, *Resimli Kamus-ı Osmanî*, *Vankulu Lugati* sözlükleri ise birçok kelimenin izahında kullanmıştır. Aşağıda Karter’in en çok kullandığı sözlüklere ve bunları hangi kelimelerin izahında kullandığına defter ve sayfa numarası ile işaret edilmiştir:

- **Kamus Tercümesi:** *ā* (1/1), *āt* (1/2), *āçmak* (1/2), *ār neğ* (1/6), *āğ* (1/11), *āk* (1/13), *opramas* (1/29), *öpke* (1/37), *üplen* (1/40), *otacı* (1/53), *otağ* (1/59), *öttürmek* (1/66), *etük* (1/93), *ötüg* (1) (1/93), *etleşü*

(1/106), etmek (1/120), ütimek (1/132), aç aç (1/137), İç kur (1/160), adruk (1/198), artamas (1/260), arkun izi (1/353), örgüç (1/367), urunç (1/402), özüç su (2/19), ağız (2/162), uğuk (2/205), ağmak (2/222), awujğun (2/257), ew kurşağı (2/262), ok (1) (2/279), ok (2) (2/280), ügürmek (2/336), egin (2/367), alaçu (2/386), ulağ (2/389), alavan (2/393), ülker çerig (3/11), ülkü (3/16), ölige (3/32), ümgük (3/59), ümleşmek (3/68), anıt (3/105), anıduz (3/109), anız (3/117), ot (3/141), ötürmek (3/145), öçeş (3/151), öz kişi (3/167), özün (3/170), uğ (3/172), ay (3/191), oyuk (4/12), üyük (4/14), il (4/18), İnç Kend (4/31), bitig (4/64), biti (4/73), boçı (4/90), Buğara (4/91), birt (4/119), Barsğan (4/140), borsuk (4/144), borsumuk (4/146), buruñ (4/188), buzağı tılı (4/198), bujin (4/210), başnaç er (5/29), Bağram Kımı (5/45), bakanak (5/58), bağan (5/73), bük (5/79), bulıt (5/119), Bulğar (5/136), bulğama (5/141), benek (5/187), bođ moncuğ (5/194), borğuy (5/198), boş kişi (5/203), baybayuk (5/211), boyunduruk (5/237), tar (6/6), Töpüt (6/19), tepişmek (6/47), Tatar (6/71), toruğ (6/95), tarhan (6/167), Taşkend (7/68), Talas (7/214), talkatmak (7/237), tañ (8/43), tañlamak (8/67), tös (8/103), töl (8/111), tiyük (yitük) (8/145), şuf (8/147), çätir (8/150), çek (8/152), çepişlenmek (8/161), çibek karguy (8/165), çit (8/168), çahşu (8/174), çadan (8/175), Curçan (8/181), çerğemek (8/188), çakmak (9/33), çalığ (9/70), çor urağut (9/107), zaranza (9/159), saplatmak (9/187), sıdrım (9/228), sarsal (10/15), sır sır (10/16), sorkaç (10/26), sürgülemek (10/35), sarnıç (10/52), süzme (10/69), soğut (10/82), Soğdağ (10/85), sığırçık (10/92), sığzamak (10/99), sığzığ (10/100), suwlağ (10/138), sırt (11/22), sarsal (11/33), sır sır (11/35), sarığ kezig (11/44), sarkaç (11/46), sorkaç (11/49), sarkayık (11/54), serk (11/55), sirke (11/56), sırmak (11/68), saran (11/76), süzme (11/94), sasık (11/99), soğut (11/108), Soğdağ (11/109), sığzığ (11/123), suwlağ (11/155), sun altun (12/8), sığun (12/25), sın (12/33), ka (12/74), kopuzluğ kişi (12/123), kapğa (12/128), karamuk (13/106), korday (13/131), kırgamak (13/157), kurgu er (13/170), kurman (14/17), karu (14/27), kız kuş (14/51), kızlaşmak (14/56), kaş (14/83), kaşğalak (14/90), kuşgun (14/91), kuşluk (15/4), koğuş (15/12), kılıç boynı (15/73), kılıç kamçı (15/75), kalwa (15/83), kalık (15/84), kalıñ (15/96), kovuk (16/66), kayaçuk (16/78), hardal (16/86), kerjü (17/2), köçük (17/17), keriş (17/100), küwrük (18/42), kegirmek (18/59), kekük (18/62), kelegü (18/75), kölük (18/95), küñ (18/142), künlük yem (18/151), küç (18/159), küg (18/169), kiş kuruğluk (19/3), keyük (19/5), keylik (19/7), murç (19/49), muñ tağ (19/84), neñ (19/125), ya bağı (19/150), yar (19/154), yap (20/12), yapaç (20/21), yaprı kulak (20/30), yupilamak (20/45), yat (20/47), yitürmek (20/53), yetsikmek (20/55), yetgek (20/63), yetigen (20/72), yarpuz (20/107), yortuğ (20/113), yarık (21/5), yörğenmek (21/18), yarın (21/30), yağış (21/106), yöleklig yığaç (22/77), yulmak (22/83), yalın (22/89), yalınuk (22/92), yemreşmek (yemrüşmek) (22/112), yamağlık böz (22/123), yund (22/146), yandağ tiken (22/150), yandağ çeker (22/151), yenik (22/157), yuñ (22/160), yañku (22/171), yig (22/220).

- **Burhan-ı Kâti':** âz (1/8), âvan (1/16), öpke (1/37), opu (1/45), etük (1/93), ötüg (2) (1/94), Etil (1/102), etilgen (1/110), art (1/256), azuk (2/13), İspicab (2/43), üstelmek (2/51), uğuk (2/205), Efrasiyab (2/228), Afşar (2/243), ok (2) (2/280), egir (2/326), egin (2/367), ulağ (2/389), alavan (2/393), ümleşmek (3/68), anıt (3/105), anıduz (3/109), anız (3/117), ot (3/141), öçeş (3/151), ügi (3/179), Uyğur hanı (4/7), oyuk (4/12), İnç Kend (4/31), boçı (4/90), Buğara (4/91), buhtay (4/92), Barçuk (4/126), burslan (4/145), borsumuk (4/146), börk yanı (4/173), bujin (4/210), başak (5/15), Buğra han (5/37), Balasağun (5/111), Bulğar (5/136), bođ moncuğ (5/194), borguy (5/198), baybayuk (5/211), Beyzen (5/226), Töpüt (6/19), Tapar (6/26), tapuğ (6/47), Tatar (6/71), tarhan (6/167), Türkmen (6/207), Turumtay (6/234), Taşkend (7/68), Talas (7/214), tın (8/26), tünşü (8/65), töl (8/111), çadan (8/175), Curçan (8/181), çupin (9/121), Halaç (9/129), rapçat (9/155), zerpul (9/156), zargunçmud (9/157), sarağuç (10/4), sarsal (10/15), sorkaç (10/26), sarım (10/57), Soğdağ (10/85), sağrak (10/90), sığırçık (10/92), sığzığ (10/100), sarsal (11/33), sarkaç (11/46), sorkaç (11/49), sarım (11/81), Soğdağ (11/109), sığırçık (11/115), sığzığ (11/123), sun altun (12/8), Siyâvüş (12/11), Saryam (12/17), Şahcan (12/38), kara ot (13/93), karamuk (13/106), kart (13/111), korday (13/131), kırguy (13/172), karu (14/27), kızıl çüvit (14/55), kusık (14/77), kaş (14/83), kuşgun (14/91), Kıfçak (15/20), kalın (15/96), kunduz kayrı (16/31), kayaçuk (16/78), kerjü (17/2), geşür (18/30), kendüg (18/137), küñ (18/142), kenpe (18/154), küç (18/159), Mayıl yemiş (19/117), yat (19/151), yıpar (20/16), yat (20/47), yetigen (20/72), yarpuz (20/107), yarın (21/30), yağız at (21/102), Yağma (21/118), yalıñuk (22/92), yamağlık böz (22/123), yandağ çeker (22/151), yenik (22/157), Yenkend (22/176), yig (22/220).
- **Ahterî:** abakı (1/27), öpke (1/37), öpken (1/38), üplen (1/40), opu (1/45), ötrüm (1/77), urulmak (1/387), eskü (2/72), ışgun (2/99), aşuk (2/103), awujgun (2/257), ügürmek (2/336), ölige (3/32), ümleşmek (3/68), anıt (3/105), anız (3/117), öçeş (3/151), uğ (3/172), oyuk (4/12), bujin (4/210), başak (5/15), Bağram Kumu (5/45), boğmak (5/53), tutmaç çöpi (6/112), tamğalamak (8/13), tünşü (8/65), zerpul (9/156), zargunçmud (9/157), sır sır (10/16), sorkaç (10/26), süzme (10/69), sığırçık (10/92), sorkaç (11/49), sarkayık (11/54), sırmak (11/68), süzme (11/94), sasık (11/99), sığırçık (11/115), karamuk (13/106), kurman (14/17), korvı çuvaç (14/29), kız kuş (14/51), kızıl çüvit (14/55), kuşgun (14/91), kılıç boynı (15/73), kılıç kamçı (15/75), kınır er (16/41), keküş (17/8), küwrük (18/42), küç (18/159), keylik (19/7), yağı (21/126), yandağ çeker (22/151), yig (22/220).
- **Lehçe-i Osmanî:** âs (1/9), ölige (3/32), ümgük (3/59), ümleşmek (3/68), ummak (3/73), anıt (3/105), anıduz (3/109), anız (3/117), irilmek (3/216), oyuk (4/12), bujin (4/210), başmak (5/27), bulğama (5/141), Töpüt (6/19), Tatar (6/71), toruğ (6/95), tarhan (6/167), Türkmen

(6/207), Taşkend (7/68), Talas (7/214), tulun (7/253), tonluk (8/119), çapak (8/162), çadan (8/175), çağır (8/205), sıgun (12/25), kut bolmak (13/10), kara ot (13/93), karamuk (13/106), korday (13/131), karsak (13/139), kargak tarmakı (13/155), kurman (14/17), karu (14/27), kaş (14/83), kaşgalak (14/90), kuşgun (14/91), kawurmaç (15/10), kılıç boynı (15/73), kerjü (17/2), Kaşgar (17/4), kez (17/134), kewçi (18/39), neñ (19/125), yatçı (19/152), yâr (19/153), yar (19/154), yat (20/47), yetigen (20/72), yarlıg (21/21), yund (22/146), yandak tiken (22/150), yenik (22/157). yeñeç (22/166).

- **Lügat-ı Çagatay:** uçan (1/139), armağan (1/395), aşuk (2/103), oğuz (2/164), ügür (2/327), uldañ (2/415), ümleştirmek (3/68), Umunç (3/73), umunmak (3/75), bozlamak (4/206), bulğama (5/141), bulun (5/173), Töpüt (6/19), töre (6/141), Tejik (7/41), tuşag (7/50), tın (8/26), çağır (8/205), Çigil (9/45), suvuk (12/3), suyran (12/14), kart (13/111), kırkın (14/1), kız kuş (14/51), kaşgalak (14/90), kawurmaç (15/10), kul (15/64), kamdu (16/11), kumuk (16/17), Kaşgar (17/4), kişen (18/32), kekre (18/54), murç (19/49), yat (20/47), yatgak (20/57), yetigen (20/72), yarlıg (21/21), yizek (21/39), yuğa(yuwka) (21/82), yağız at (21/102), yigirmi (22/6), yularlap (22/28), yund (22/146), yandak tiken (22/150), yenik (22/157), yañan (22/164), yeñeç (22/166).
- **Resimli Kamus-ı Osmanî:** özek (2/17), oğlak ay (2/213), enüç (3/84), borsumuk (4/146), korday (13/131), kızıl çüvit (14/55), kızlaşmak (14/56), kuşgun (14/91), neñ (19/125), yıpar (20/16), yetigen (20/72), yarpuz (20/107), yund (22/146).
- **Vankulu Lugati:** üplen (1/40), otacı (1/53), İç kur (1/160), boçı (4/90), buzağı tılı (4/198), Bağram Kumu (5/45), töş (8/103), sarkaç (11/46), karamuk (13/106), kılıç boynı (15/73), kılıç kamçı (15/75), könek (18/143), küç (18/159).

Karter’in, kendi yorum ve açıklamalarını paylaştığı, çeşitli sözlüklerden faydalanarak ek bilgi verdiği kelimelerin seçiminde çeşitlilik görülmektedir. Bu kelimelerin seçiminde adların, eylemlerin, ikili yapıların ve özel ad ve yer adlarının olduğu görülen çalışmada yazar, bunları tercihinde herhangi bir amaç belirtmez. Kimi kelimelerde izahların ve çeşitli kaynaklardan faydalanmanın fazla olduğu görülürken, kimisinde ise bunun kısa geçildiği görülmektedir.

Açar’da bazı kelimelerin izahında ise meşhur şairlerin beyitleri yahut mısraları örnek olarak sunulmaktadır. Bu bağlamda eserde Âgehî (kekre/18/54), Nabî (yetigen/20/72), Nefî (yetigen/20/72) ve Nakşî’den (yarlıg/21/21) birer beyit, Nevâyî (uldañ/2/415, yat/20/47) ve Fuzûlî’den (yaşıl/20/2, yuluğ/22/58) ise ikişer beyit örnek olarak sunulmuştur. Aşağıda bu hususa örnek olmak üzere, Fuzulî’nin bir mısraının alıntılanıldığı “yaşıl” kelimesi sunulmuştur:

Madde yeşil; **Cild 1; Sahife 44:** Yeşil renk. Araplar (الْأَخْضَرُ) diyorlar. [Yeşil önlük ton) denilir ki (yeşil renkli esvâb) demektir. Arapçada (تَوْبُ أَخْضَرُ اللَّوْنِ) deniyor. Yeşil (2/15) dahi yazılır.

Çıkdı yeşil perdeden arz eyledi ruhsâr gül (Fuzûlî)

Eserde *içre* (1/144), *ummağ* (3/73), *yatğak* (20/57), *yemreşmek* (22/112); *ağız* (3/117) kelimelerinin izahında da mahlasları verilmeyen bazı şairlerden seçilen mısra ve beyit örnekleri de sunulmaktadır.

4. Örnek Metin

Abdullah Sabri Karter, yukarıda işaret ettiğimiz gibi kelimelerin tercüme ve izahında çeşitli sözlüklerden ve şairlerin şiirlerinden istifade ederek ayrıntılı bir sözlük hazırlamış, bazen tek bir kelimedede birden fazla kaynağı ve örnek şiiri aynı anda kullanmıştır. Bu bağlamda “*yetigen* (20/72)” sözcüğü ilginç bir örnektir. Bu sözcüğün tarifinde 10 farklı kaynaktaki tanımlamalar alınmış, Nâbî ve Nefî’den birer beyit örnek olarak sunulmuştur. Bu kelime ile ilgili açıklamalar aşağıya alınmıştır:

Madde *yetigen*; **Cild 20; Sahife 72:** (yedigen) (yedi yarlar, yedi kardeş) denilen yedi yıldız. Arapçada (بَنَاتُ نَعَشٍ) deniyor.

- Benâtu’n-na’s: Yediger dedikleri dübb-i ekber, yedi yıldız. *Ahterî*.
- Benâtu’n-na’s: Felekte iki surettir: Biri benâtu’n-na’si’l-kübrâdır ki kutb-ı şimâli semtinde dübb-i ekber suretinde merkûz yedi gökten ibarettir. Türkîde yediger tabir olunur. Dördüne na’s derler mürekkebü’s-şekl olduğu için ve üçüne benât ıtlâk ederler. Ve birisi benâtu’n-na’si’l-sugrâdır ki dübb-i asgar suretinde kezâlik yedi kevkebdir. *Kâmûs Tercümesi*.
- Benâtu’n-na’s: Dübb-i ekber kevâkibi. *Lehçe*.
- Benâtu’n-na’s: Dübb-i ekberin yedi yıldızı. *Yeni Türkçe Lugat*.
- Benâtu’n-na’s: Kutb-ı şimâli suretinde yedi kevkebdir. Perişanlıkla darb-ı mesel olmuştur. *Lugat-ı Nâcî*.
- Yedigir: Benâtu’n-na’s burcu. *Lehçe*.
- Benâtu’n-na’s: Kutb-ı şimâli cihetinde yedi kevkebdir. Perişanlıkla darb-ı mesel olmuştur. *Mükemmel Osmanlı Lugatı*.
- Benâtu’n-na’s: Dübb-i ekber denilen kevkeb kutbunu teşkil eden yedi cürm-i semâvî. Perişan-hal olmaktan kinaye olarak kullanılır. *Yeni Kâmûs-ı Osmanî*
- Benâtu’n-na’s: İstilahat-ı nücûmiyyedendir. İki suret-i felekiyyeden ibaret olup birine benâtu’n-na’sü’l-kübrâ ıtlak olunur ki kutb-ı şimâli cihetinde kevkebden mürekkeb bulunan bu suretin nâm-ı diğeri dübb-i ekberdir. Bunun dördüne na’s, üçüne de benât deniyor. İkinci suret dahi benâtu’n-na’si’l-sugrâdır ki kezâlik yedi kevkebden mürekkeb

bulunan, ism-i digeri dübb-i asgardır. Perişanlıkla darb-ı mesel hükmünde bulunan işbu ecrâm-ı felekiyye eski edebiyat-ı Osmanîyyede mezkûrdur:

“Nesrine benâtu’n-na’s bende / Pervîne iderdi nazm-ı hande” (Nâbî)

“Gelmesün ikisi bir yere benâtu’n-na’sın / Belki cemiyet-i pervîni perişan olsun” (Nef’î). *Kâmûs-ı Osmanî*

- El-dübb: dalun zammıyla: Ve dübb kutb-ı şimâli cenbinde benâtu’n-na’sü’n-kübrâ yani terkipte yediger ve yedi yarlar tabir olunan yedi kevkebi müstemel ayu suretine ıtlak olunur ki dübb-i ekber dedikleridir. Ve benâtu’n-na’si’l-sugrâ suretine ıtlak da menkuldür. Nihayet fasl u temyiz için büyüğüne dübb-i ekber, küçüğüne dübb-i asgar tabir olunur. Benâtu’n-na’si’l-sugrâ dahi yedi kevkebden mürekkebdir. Ferkadân anın kevkeblerindendir ve Cedy anların nihayetinde vakı’ olan kevkebdir. *Kâmûs Tercümesi*.
- Yetigen: Benâtu’n-na’s. *Kitabü’l-İdrâk*.
- Serîr-i felek: Benâtu’n-na’sdır ki yedi yıldızdır. Kutb-ı şimâli havâlisinde çevgân suretinde vakı’dır, yediger tabir olunur. *Burhân-ı Kâtı*.
- Heft birâderân: Heft evreng manâsınadır ki yediger tabir olunan yıldızlardır. *Burhân-ı Kâtı*.
- Heft evreng: Türkîde yediger tabir olunur. Cedy tarafında yedi kevkebdir. Dördüne na’s derler murabbau’s-şekl olduğu için ve üçüne benâtu’n-na’s derler. *Burhân-ı Kâtı*.
- Heft dâverân: Heft birâderândır ki yediger tabir olunan kevâkib-i seb’adır. *Burhân-ı Kâtı*.
- Yetigen: Benâtu’n-na’s yıldızları. Seb’a-yı seyyâre, heft dâverân. Yeti kardaş. *Lugat-ı Çagatay*.

Yazarın bu kelime ile ilgili neden bu kadar uzun açıklama yaptığı ve neden birçok kaynağa başvurduğu bilinmemekle birlikte kelime üzerinde bu kadar ayrıntılı ve uzun durması ve gösterdiği çaba önemlidir.

Sonuç ve Değerlendirme

Abdullah Sabri Karter’in DLT üzerine hazırladığı ve 1933 yılında tamamladığı *Açar* isimli 22 defterlik eseri, hem içerik hem de yöntem açısından Türkiye’deki DLT tercümeleri arasında farklı bir yere sahiptir. *Açar*, DLT üzerindeki ilk çalışmaları hazırlamış olan Besim Atalay, Kilisli Muallim Rıfat Bilge, Atıf Tüzüner ve Tevfik Demiroğlu gibi isimlerin yaptığı DLT çevirilerinden yapı ve muhteva bakımından farklılıklar göstermektedir. Sadece DLT’deki madde başı Türkçe kelimelerle ilgili Arapça izahların tercümesinden ibaret olmayan *Açar*, aynı zamanda Arap harfleriyle düzenlenmiş, kendi içerisinde belli bir sistematığa sahip olan yeni bir Türkçe-Arapça sözlük

niteliğinde olup dönemin sözlükçülük anlayışını aşan bir titizlikle hazırlanmıştır. Yukarıda işaret ettiğimiz diğer DLT tercümeleriyle kıyaslandığında Karter’in *Açar*’ı, kelimelerin Arapça karşılıklarını klasik sözlüklerden istifade ederek vermesi, kelimelerin anlamlarını edebî eserlerden seçilmiş örneklerle delillendirmesi ve detaylı açıklamalarla desteklemesi bakımından oldukça ileri düzeydedir.

Karter’in eserini oluştururken 30’a yakın kaynaktan yararlanması, özellikle *Kamus Tercümesi*, *Burhan-ı Katı*, *Ahterî*, *Lehçe-i Osmanî*, *Lûgat-ı Çağatay*, *Resimli Kamus-ı Osmanî* ve *Vankulu Lugati* gibi kaynakları yoğun kullanması, dönemin sözlük geleneğine hakimiyetini göstermektedir. Karter’in metin içindeki yaklaşımlarında yalnızca kelimenin anlamını açıklamakla yetinmediği, aynı zamanda kelimenin çağrışım alanlarına ve edebî kullanım biçimlerine de yer verdiği görülmektedir. Bazı kelimelerin açıklamalarına Nevâyî, Fuzûlî, Nefî ve Nabî gibi klasik şairlerden beyitler eklemesi, eserini çok yönlü ve kullanışlı yapma gayretinde olduğunu gösterir.

Son yıllarda Abdullah Sabri Karter ve eserleri üzerinde çalışmalar artmış olsa da, *Açar*’ın akademik çevrelerde gerekli ilgiyi görmediği, Mustafa Kaçalın’ın 1997 yılında yazdığı kısa tanıtım yazısı dışında DLT hakkında yapılmış çalışmalarda bu eserin varlığından bile bahsedilmediği görülmektedir. Abdullah Sabri Karter’in *Açar* adlı DLT tercümesi ve dizini, yalnızca bir sözlük değil; aynı zamanda Türk kültür tarihi açısından unutulmuş bir hazinedir. Türk sözlükçülüğü, dili ve kültür tarihi açısından büyük bir değere sahip olan *Açar*’ın yeni harflerle yayımlanması ve sözlük bilimsel ölçütlerle incelenmesi gereği ortadadır.

Kaynakça

- Ahterî Mustafa Efendi. *Ahterî-i Kebir*. haz. Ahmet Kırkkılıç, Yusuf Sancak. Ankara: TDK Yayınları, 2009.
- Akalın, Şükrü Halûk. “Ali Seydi Bey ve Sözlükleri”. *STAD Sanal Türkoloji Araştırmaları Dergisi* 2/1 (2017), 1-7.
- Akün, Ömer Faruk. “Lehçe-i Osmânî”. *DİA*. 27/127-128. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2003.
- Ali Seydi. *Resimli Kamus-ı Osmanî*. İstanbul: Matbaa ve Kütüphane-i Cihan, 1909-1912.
- Atalay, Besim. *Kâşgarlı Mahmud Divanü Lûgat-it Türk (Çeviri)*. C. I-IV. Ankara: TDK Yayınları, 6. Baskı, 2013.
- Ercilasun, Ahmet Bican-Akkoyunlu, Ziyat. *Kâşgarlı Mahmut Dîvânü Lugâtî’t-Türk Giriş-Metin-Çeviri-Notlar-Dizin*. Ankara: TDK Yayınları, 3. Baskı, 2018.
- Gökyay, Orhan Şaik. “Burhan-ı Katı Tercümesi”. *DİA*. 6/433-434. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1992.

- Gül, Mustafa Fırat. “Abdullah Sabri Karter, Hayatı ve Aksaray Dağarcığı İsimli Eseri”. *Akdeniz-San’at Dergisi, Güzel Sanatlar Fakültesi 10. Yıl Özel Sayısı* 2, 3/6 (2012), 87-100.
- Gül, Mustafa Fırat. *Abdullah Sabri Karter, Manzum Osmanlı Tarihi*. Bursa: Bursa Büyükşehir Belediyesi Kitaplığı, 2014.
- Kaçalin, Mustafa S. “Abdullah Sabri Karter’in Dîvânu Lügati’t-Türk Çevirisi Üzerine”. *Türklük Araştırmaları Dergisi, Mehmet Akalın Armağanı* S. 8 (1997), 249-252.
- Kaçalin, Mustafa S. “Mütercim Âsım Efendi”. *DİA*. 32/ 200-201. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2006.
- Kaçalin, Mustafa S. "Vankulu". *DİA* 42/513. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2012.
- Kaçalin, Mustafa S. *Dîvânu Lugâti’t-Türk: Türk Dilinin İlk Sözlüğü*. Vakıfbank Kültür Yayınları, 2023.
- Kaçalin, Mustafa S. *Dîvânu Lügati’t-Türk (İnceleme-Tıpkıbasım)*. İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Yayınları, 2. Baskı, 2024.
- Kılıç, Hulusi. “Ahterî”. *DİA*. 2/184-185. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1989.
- Kılıç, Hulusi. “el-Kâmûsü’l-Muhît”. *DİA*. 24/ 287-288. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2001.
- Mütercim Âsım Efendi. *Kâmûsü’l-Muhît Tercümesi*. haz. Mustafa Koç, Eyyüp Tanrıverdi. İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, 2013.
- Ölmez, Zühal. "Çağatayca Sözlükler". *Türk Dilleri Araştırmaları* 13 (2003), 11-21.
- Şeyh Süleyman Efendi-i Buharî. *Lugat-i Çağatay ve Türkî-i Osmânî*. İstanbul: Mihran Matbaası, 1298.
- Toparlı, Recep. *Ahmed Vefik Paşa, Lehçe-i Osmânî*. Ankara: TDK Yayınları, 2000.
- Uzun, Mustafa İsmet. "Ali Seydi Bey (1870-1933)". *DİA* 2/442-445. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1989.
- Vankulu Mehmed Efendi (Mehmet b. Mustafa el-Vani). *Vankulu Lügati*. haz. Mustafa Koç, Eyyüp Tanrıverdi. İstanbul : Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, 2015.